

Praten met Gebaren

In: Vroeg, vakblad vroegtijdige onderkenning en integrale vroeghulp bij ontwikkelingsstoornissen.
Jaargang 29 maart 2012, p.12-14.

Trude Schermer

Nederlandse Gebarentaal en Nederlands met Gebaren.

Dove mensen gebruiken onderling al eeuwenlang gebarentalen. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, is er niet één universele gebarentaal. Er zijn verschillende gebarentalen.

Sinds de introductie van gebaren in de jaren zeventig, in het onderwijs aan dove kinderen, worden gebaren ook steeds meer bij andere doelgroepen toegepast. Bijvoorbeeld ter ondersteuning van het Nederlands in de communicatie met kinderen en volwassenen met een verstandelijke beperking en kinderen met een ernstige spraak taal stoornis (ESM). En zelfs in de communicatie tussen horende baby's en hun horende ouders.

Echte taal

Begin jaren zestig kwamen gebarentalen pas echt onder de aandacht van wetenschappelijk onderzoekers. Daarvoor zag men geen systeem in de manier waarop dove mensen gebaren gebruikten. In 1960 ontdekte de Amerikaanse taalkundige Stokoe dat een gebaar, net als een gesproken woord, is opgebouwd uit een beperkt aantal betekenisloze elementen. Deze belangrijke ontdekking toonde aan dat gebarentalen echte talen zijn net als gesproken talen.

In de tekening van het gebaar MELK zien we dat de handen een uitgestoken duim hebben, de A-hand, ze maken een beweging die op en neer gaat en de handen doen dat niet tegelijk maar alternerend.

De ontdekking van de elementen: 'handvorm, handbeweging en handplaats' van het gebaar maakten de weg vrij voor onderzoek naar de grammatica van gebarentalen. Sindsdien is een groot aantal gebarentalen 'ontdekt' en beschreven.

Nederlandse Gebarentaal

De Nederlandse Gebarentaal (NGT) is de taal van dove mensen in Nederland. Niet alle mensen die doof zijn gebruiken een gebarentaal. Vooral mensen die doof geboren zijn of voor hun tweede levensjaar doof geworden zijn, maken gebruik van NGT. Onderzoek toonde begin jaren tachtig aan dat NGT een zelfstandige taal is. Belangrijke kenmerken van de grammatica van de NGT zijn:

- het gebruik van de ruimte voor het lichaam om relaties tussen zinsdelen aan te geven.
- het gebruik van mimiek om bijvoorbeeld zinnen vragend of ontkennend te maken.
- het plaatsen of lokaliseren van gebaren in de ruimte.

Chinees?

Op woord/gebaar niveau zijn er invloeden te zien van het Nederlands, maar de grammatica is heel anders. Zo verschilt de woordvolgorde, is er geen systeem van lidwoorden, zijn er geen koppelwerkwoorden en wordt tijd niet uitgedrukt door een

werkwoordvervoeging. Eigenlijk lijkt de grammatica van de Nederlandse Gebarentaal meer op die van een gesproken taal als het Mandarijn Chinees dan op die van het Nederlands.

Op school

In de periode van 1880 tot 1985 mochten in het dovenonderwijs in Europa geen gebaren worden gebruikt. Er zijn dus generaties dove mensen die onder invloed van dit 'orale onderwijs' niet optimaal hun eigen taal hebben kunnen gebruiken in alle situaties.

Dove mensen gebaarden onderling wel, maar niet in contact met horende mensen. Die situatie is gelukkig veranderd: sinds de jaren tachtig mogen in Nederland gebaren weer in het dovenonderwijs gebruikt worden en sinds 1995 is tweetalig onderwijs ingevoerd op de scholen voor doven. Sinds de toepassing van cochleaire implantaten bij hele jonge dove kinderen staat het gebruik van de Nederlandse Gebarentaal echter weer ter discussie.

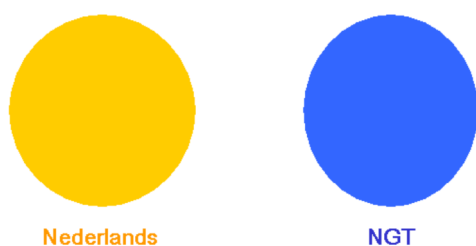
Tegenstrijdig

Tegelijkertijd zien we dat de populariteit van gebaren bij horende baby's van horende ouders toeneemt, juist omdat het maken van gebaren de (taal)ontwikkeling van horende baby's zou stimuleren. Een merkwaardige tegenstelling: ouders van dove kinderen wordt het maken van gebaren ontraden, terwijl er geen enkel onderzoek is dat aantoont dat het dit de gesproken taalontwikkeling belemmert.

Nederlands met Gebaren

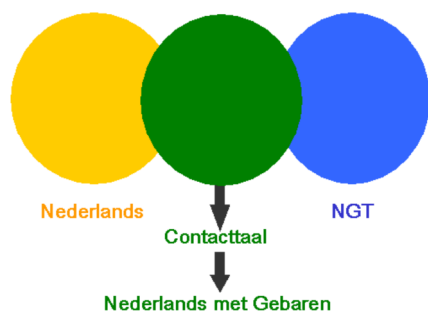
Uniek is de mogelijkheid om een gesproken taal met gebaren te combineren. Hierbij moeten we wel voorzichtig zijn: je kunt twee verschillende talen natuurlijk niet echt combineren, ook niet als het gaat om een gesproken taal en een visuele taal. Nederlands met Gebaren (NmG) kun je omschrijven als het gedeeltelijk ondersteunen van een gesproken Nederlandse zin met gebaren en soms ook met grammaticale elementen uit de NGT. NmG is dus een combinatie en geen zelfstandige taal, zoals het Nederlands en NGT zijn dat wel. Elke taal heeft zijn eigen kenmerken, grammatica, lexicon en groep gebruikers. Dit kun je omschrijven als talen met eigen domeinen (zie figuur 1 afb. domeinen)

Domeinen

Als er contact is tussen de gebruikers van beide talen ontstaat een mengvorm die je een 'contacttaal' zou kunnen noemen. (zie figuur 2, afb. domeinen 2). De term contacttaal is enigszins misleidend omdat het begrip 'taal' erin voorkomt. NmG is geen zelfstandige taal, maar een mengsel van een gebarentaal - NGT- en een gesproken taal - het Nederlands. De grammaticale structuur is in principe die van het Nederlands, maar in sommige vormen van NmG komen ook elementen voor uit de grammatica van de NGT.

Domeinen

Er zijn verschillende vormen van NmG. In grote lijnen zijn er drie subdomeinen van deze contacttaal NmG. (zie figuur 3, afb. domeinen 3.) Vorm 1 komt het dichtst bij het Nederlands en vorm 3 het dichtst bij de NGT. In vorm 2 wordt van beide talen 'evenveel' gebruik gemaakt.

Domeinen

In de praktijk

De persoon, de situatie en het doel bepalen samen de manier waarop NmG wordt toegepast. NmG wordt gebruikt met dove kinderen, al dan niet met een cochleair implantaat, en slechthorende kinderen, maar ook bij kinderen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden. Daarnaast wordt NmG gebruikt in de communicatie met kinderen met een autistisch spectrum stoornis en kinderen en volwassenen met een verstandelijke beperking.

De redenen voor het gebruik van gebaren lopen uiteen. Bijvoorbeeld in de praktijk van ESM-onderwijs lijkt het gebruik van gebaren de ontwikkeling van het spreken te bevorderen. Kinderen gebruiken een tijdje een bepaald gebaar en zodra ze het woord goed beheersen, verdwijnt het gebaar weer. Gebaren worden toegepast wanneer:

- een kind niet of onverstaanbaar spreekt
- een kind erg onzeker is over de eigen verbale mogelijkheden
- er een extra middel nodig is om contact tot stand te brengen
- er een extra middel nodig is om de taalontwikkeling te stimuleren.

Ondersteuning

Voor kinderen zonder auditieve beperking hebben gebaren een heel andere rol. Het niveau van gebarenschat, het type gebaren en de duur van het gebruik varieert. Het maken van gebaren is echt ter ondersteuning of ter stimulering van het spreken. Er is weinig systematisch en grootschalig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de effecten voor de taalontwikkeling en de sociaal-emotionele ontwikkeling van gebaren ter ondersteuning bij kinderen met ESM*. Het is dan ook erg belangrijk om vast te stellen met welk doel NmG gebruikt wordt en hoe vaardig de gebruikers van NmG zijn.

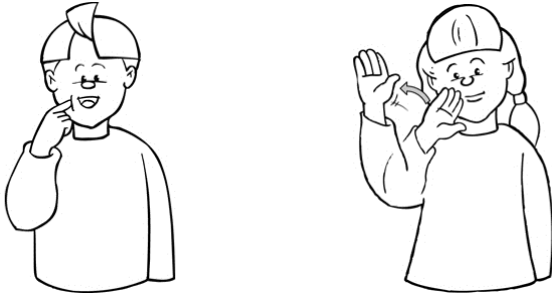
Een argument in de discussie rondom het gebruik van NGT in het dovenonderwijs is dat NGT te lastig zou zijn om te leren. Hoe ingewikkeld het is om een taal te leren is afhankelijk van veel factoren. Er is geen algemene reden waarom het leren van een gebarentaal moeilijker of makkelijker zou zijn. Iedere tweede taalverwerver weet dat als je een taal een tijdje niet gebruikt, jouw de vaardigheid in die taal vermindert. De praktijk wijst uit dat de mensen die vaardig zijn in NGT én in het Nederlands ook NmG beter kunnen toepassen. Voor mensen die vooral met vorm 1 van NmG werken en een zeer beperkte gebarenschat gebruiken, is beheersing van NGT niet nodig. Wie met vorm 2 of 3 werkt zal het juist wel nodig hebben.

Groot of groot?

Voor elke vorm van NmG is het echter erg belangrijk te weten hoe een gebaar precies wordt gemaakt en wat het betekent. Soms zijn er meerdere gebaren voor hetzelfde woord. Bijvoorbeeld het woord 'groot' wordt in het Nederlands gebruikt voor een groot huis, kind of vlieg. Het gebaar GROOT is echter afhankelijk van de werkelijke grootte van voorwerp, mens of dier. (Zie afbeelding GROOT grote voorwerpen, GROOT kleine voorwerpen/dieren, GROOT kind)

Als een woord meerdere betekenissen heeft, zijn er ook vaak meerdere gebaren. Bijvoorbeeld voor 'dag' is er een gebaar voor de dag van de week en een ander gebaar voor dag als groet. De glos van deze laatst genoemde dag is DAG groet.

De praktijk leert dat mensen die zowel de NGT en als het Nederlands goed beheersen in staat zijn om een bewuste selectie te maken uit het arsenaal aan mogelijkheden. Dat is ook één van de redenen waarom het Nederlands Gebarententrum in haar de cursussen NmG aandacht besteedt aan grammaticale principes uit de NGT.

Regionale verschillen

Standaardgebaren zijn gebaren die landelijk gebruikt worden in het onderwijs, cursusmateriaal en de media. In de Nederlandse Gebarentaal is variatie in het lexicon, wat inhoudt dat voor sommige begrippen in het noorden van het land een ander gebaar wordt gebruikt dan in bijvoorbeeld Amsterdam of Rotterdam. Uit alle regionale gebaren zijn de standaardgebaren gekozen. Soms is dat een gebaar uit het westen en soms uit in het noorden. Alle nieuwe gebaren die in de afgelopen jaren zijn ontwikkeld voor begrippen waar nog geen gebaar voor was, zijn ook standaardgebaren.

Weerklankgebaren

Weerklankgebaren werden gebruikt in de communicatie met mensen met een verstandelijke beperking. Oorspronkelijk zijn dit gebaren die werden gebruikt door dove mensen uit de regio Amsterdam. Het Instituut Weerklank stond in Amsterdam en nam deze gebaren op in het eerste Weerklankgebarenboek. In 2010 is besloten om de Weerklankgebaren te vervangen door de standaardgebaren. Op de website van het Nederlands Gebarententrum onder publicaties/lezingen) is te vinden welke verschillen er zijn tussen de weerklankgebaren en de standaardgebaren.

* voor meer informatie zie het review artikel: Het gebruik van gestures en gebaren bij ESM kinderen van Kouwenberg, Van Weerdenburg en Slofstra, Kentalis, 2007.

Over de auteur

Trude Schermer is directeur van het Nederlands Gebarententrum.

Kijk voor meer informatie op www.gebarententrum.nl

